

FRANJO KUHAČ I ZAMISAO O ZEMLJOVIDU JUŽNOSLAVENSKE GLAZBENE KULTURE¹

TATJANA MARKOVIĆ

*Institut für kunst- und musikhistorische Forschungen
Österreichische Akademie der Wissenschaften
Postgasse 7
1010 WIEN*

UDK/UDC: 78.072 Kuhač

Izvorni znanstveni rad/
Original Scientific Paper
Primljeno/Received: 8. 3. 2013.
Prihvaćeno/Accepted: 16. 5. 2013.

Nacrtak

Prinosi Franza Xavera Kocha alias Franje Ksavera Kuhača (1834-1911) hrvatskoj glazbenoj historiografiji, etnomuzikologiji, organologiji i etnokoreologiji među ostalim disciplinama, značajni su u vrlo širokom europskom kontekstu. Uz neobično razgranate djelatnosti Kuhač je slijedio i pokušavao ići ukorak sa značajnim razvojem suvremene muzikologije, od same njezine definicije do najnovijih rezultata istraživanja o različitim glazbenim disciplinama. Kao jedan od vodećih ideologa hrvatskog nacionalizma Kuhač je u mnogočemu utjelovio radikalnu nacionalnu ideologiju 19. stoljeća. Stoga je njegovo nasljeđe, koje ću ovdje razmotriti kroz njegove studije o južnoslavenskoj glazbenoj kulturi, prilično impresivno, u rasponu od *Versuch einer Musikgeschichte der Südslaven* (rukopis, 1875), zatim njegovog leksikografskog rada koji se odnosi na planove za »slovník« biografija južnoslavenskih glazbenika, do 1600 zapisa

južnoslavenskih pjesama (uključujući folklorne napjeve, gradske pjesme, instrumentalnu plesnu glazbu), što su objavljene kao *Južno-slovjenske narodne popievke* (1878-1881). Usto je pridonio usustavljanju hrvatsko/južnoslavenske glazbene terminologije, kao i njegov suradnik Robert Tollinger, češki skladatelj, glazbenik, utemeljitelj i urednik glazbenog časopisa *Gudalo* u Velikoj Kikindi u Vojvodini i Srbiji. Time Kuhač nije stvorio samo široku bazu za izgradnju, definiranje i profiliranje hrvatskog nacionalnog identiteta, nego i identiteta ostalih južnoslavenskih naroda.

Ključne riječi: Franjo Kuhač, južnoslavenska muzička kultura, leksikografija, Robert Tollinger

Key words: Franjo Kuhač, South Slav musical culture, lexicography, Robert Tollinger

¹ Ovaj rad je dio istraživanja u okviru postdokorskog projekta *Opera and the idea of self-representation in Southeast Europe*, podržanom od austrijskog FWF (Fonds zur Förderung der wissenschaftlichen Forschung; Elise-Richter-Projekt V143-G18) na Institutu za muzikologiju Sveučilišta u Grazu (2010-2012) i na Institutu za povijest umjetnosti i muzikologiju Austrijske akademije znanosti (2012-2014).

U svojem širokom muzikološkom i etnomuzikološkom radu Franz Xaver Koch alias Franjo Ksaver Kuhač (1834-1911) zamislio je zemljovid južnoslavenske glazbene kulture — hrvatske, srpske, slovenske, bugarske, makedonske i crnogorske — kao jedinstveno polje, u skladu sa svojim shvaćanjem nacionalne glazbe. Kuhač je kontekstualizirao glazbenu kulturu svojim interdisciplinarnim istraživanjem glazbe, koje se protezalo od povijesti, historiografije, arhivskih istraživanja, književnosti, društvenih istraživanja, filologije, lingvistike i psihologije do paleografije, organologije, akustike i etnokoreologije. Stanoviti nesporazumi ili nejasni izrazi (s obzirom da hrvatski nije bio njegov materinski jezik) nisu spriječili da Kuhačeva ukupna djelatnost ne postane neizbježan dio svakog kasnijeg istraživanja vezanog uz jugoistočno-europsku glazbu ili glazbenu historiografiju. Da su sva njegova istraživanja bila objavljena za vrijeme njegova života, njegov bi utjecaj bio mnogo jači u čitavoj Europi.

Poput drugih povjesničara njegova vremena, koji su bili »utjecajne figure u svojim odgovarajućim nacionalnim pokretima, zaposleni na iskapanju 'dokaza' koji bi ustanovili izvan svake sumnje vječni karakter njihovih nacija«,² Kuhač je izgradio spomenik svojoj domovini. Percepcija njegove zbirke *Južno-slovenske narodne popievke* (1878-1881) u njegovih suvremenika čini to jasno prepoznatljivim:

»Ne samo sav jug duguje Kuhaču veliku zahvalnost, jer on umjetnički njeguje sve grane južnoga Slovienstva, već mu svi Slovieni i ini sviet duguje veliku zahvalnost za ogromno krasno blago prirodno, što ga on svjetskoj umjetnosti glasbenoj na korist izdaje. Ovdje neimamo računati sa inim svietom, već samo s jugom našim, osobito s najužom domovinom, pa stoga joj dovikujemo, da bar ona na nikoji način neostavi (sic!) svoga umjetnika, jer je njegov rad, njezina dika i ponos.«³

Impresivna baština Franje Kuhača sadrži povijest glazbe od starih vremena do suvremene glazbe u rasponu od folklorne i crkvene do umjetničke glazbe, a i ne pokriva samo europsko geografsko područje. U samom središtu njegova istraživanja bila je hrvatska glazbena kultura, na koju se nadovezuju ovi koncentrični krugovi:⁴

² Umut ÖZKIRIMLI: *Theories of nationalism. A critical introduction*, Palgrave Macmillan, New York 2010, 51.

³ Usp. *Hrvatski učitelj*, 3 (1. veljače 1879).

⁴ Područja istraživanja imenovana su u skladu s djelom: Franjo Š. KUHAČ: *Moj rad. Popis literarnih i glazbenih radnja od god. 1852—1904. Uz uvod*, Tisak Antuna Scholza, Zagreb 1904, 8.

PODRUČJE ISTRAŽIVANJA: KONCENTRIČNI KRUGOVI — GEOGRAFIJA —	
Hrvatska	
Južni Slaveni ⁵	Hrvatska, Srbija, Slovenija, Bugarska, Crna Gora
Utjecaj na susjedne zemlje	Italija, Njemačka, Mađarska, Turska (Osmansko carstvo)

PODRUČJE ISTRAŽIVANJA: KONCENTRIČNI KRUGOVI — POVIJEST —	
Najranije melodije	- Grčke melodije - Arapske melodije
Liturgijske melodije	- rimokatolici - pravoslavci - luterani - kalvinisti - muslimani - židovi
Narodne melodije	- germanski narodi (Nijemci, Englezi, Nizozemci) - romanski narodi (Talijani, Francuzi, Španjolci, Rumunji) - melodije Mađara
Tradicionalni napjevi južnoslavenskih naroda	- Hrvatska - Srbija - Slovenija - Bugarska - Crna Gora

⁵ Vrijedno je istaknuti da je Franjo Kuhač sakupljao južnoslavenske narodne pjesme (*Južno-slovienske narodne popievke*, 1878-81) u široj geografskoj regiji, uključujući [bansku] Hrvatsku, Slavoniju, Dalmaciju, Istru, Medimurje, Srbiju, Srijem, Banat, Bačku, Bosnu, Hercegovinu, Bokokotorski zaljev, Crnu Goru, Makedoniju, Bugarsku, Mađarsku, Kranjsku, Korušku i Štajersku. Kuhač je uglavnom imenovao mjesta gdje je pjesme čuo, ali to nije učinio dosljedno: imena se navode u rasponu od pojedinih sela, gradova (katkada s objašnjenjem u kojoj su regiji smješteni), otoka, većih regija ili zemalja. U cjelini uzeto, to su mjesta u današnjoj Hrvatskoj, Srbiji, Sloveniji, Austriji, Mađarskoj, Bugarskoj, Rumunjskoj, Bosni i Hercegovini te Crnoj Gori, tj. u područjima gdje žive Južni Slaveni. Usp. Grozdana MAROŠEVIĆ: Kuhačeva etnomuzikološka zadužbina, *Narodna umjetnost*, 26 (1989), 121.

Kuhačev doprinos stvaranju kolektivnog južnoslavenskog identiteta tvore njegova djela na različitim područjima — glazbenoj historiografiji, leksikografiji, etnomuzikologiji:

- *Biografski i muzikografski slovník*, rukopis, od 1857. nadalje;⁶
- *Versuch einer Musikgeschichte der Südslaven*, neobjavljeni plan za povijest glazbe južnoslavenskih naroda, 1875;⁷
- *Južno-slovenske narodne popevke*, Zagreb: C. Albrecht, 1878-81. (sa: Sachliche Einleitung zu der 'Sammlung südslawischer Volkslieder', *Agramer Zeitung*, 1873).

Kuhač je promovirao glazbu svih Južnih Slavena u namjeri da dovrši, komad po komad, čitav mozaik predviđen u njegovu planu za glazbenu povijest južnoslavenskih naroda:⁸

I. Starija povijest	1. Opis i povijest svih glasbala, što ih imaju Jugoslaveni sada, i što ih nekad imahu.
	2. O pjevanju narodnjem. Analiza napjeva glede sastava, oblika i ritmike. Usporedjivanje sjevero- i jugoslavenskih sa drugim neslavenskim narodnim pjesmami i tumačenje, po čem da se koji napjev može nazvati slavenskim, germanskim ili romanskim. O harmoniji jugoslavenske glazbe, odnosno o pratnji i modulaciji napjeva.
	3. Opis i povijest jugoslavenskih narodnih plesova (sa nacrti i kajdami) i drugi oblici svjetovne glazbe kod Slavena.
	4. O staroslavenskom kajdopisu i njegovoj povijesti. Slavenska crkvena glazba istočne i zapadne crkve. U koliko se crkvena glazba povela za narodnom a narodna za crkvenom.

⁶ Objavljene su tek neke natuknice o pojedinim glazbenicima ili skladateljima iz *Biografskog i muzikografskog slovnika*.

⁷ Ova studija na njemačkom jeziku nikada nije objavljena, osim u hrvatskom prijevodu. Usp. August ŠENOVA: Dva hrvatska glazbenika: Zajc i Koch, *Vienac*, 7 (1875) 32, 521.

⁸ Svi navodi u tablici donose se u izvornom obliku. Usp. Franjo KUHAČ: *Versuch einer Musikgeschichte der Südslaven, rukopis*, 1875, Hrvatski državni arhiv, Fond Kuhač, 805. Usp. Zdravko BLAŽEKOVIĆ: Franjo Ksaver Kuhač (1834-1911) and the Beginnings of Music Scholarship in Croatia, u: Zdravko BLAŽEKOVIĆ — Barbara DOBBS MACKENZIE (ur.): *Music's Intellectual History*, RILM New York 2009, 209.

	5. Stara poviest glasbe Slavena izražava se u prvih četirijuh knjiga.
II. Novija povijest	1. Životopisi svih onih Jugoslavena, koji si stekoše u obće zaslugu za razvoj glasbe kao pisci, pjevači, vještaci, skladatelji, glasbalari; vrst i broj njihovih radnja uz kratku ocjenu nekoliko primjera iz njihovih djela ili po okolnosti — osobito kod teorije kao n.pr. <i>Glasba Grka</i> od Patricija — cijeli sadržaj.
	2. Životopisi muževa, koji su radili o tom, da naša narodna glasba izidje na vidjelo.
	3. Bilješke o glasbenom životu Jugoslavena (narodne svetkovine, koncerti) od g. 1800. po prilici, i najnoviji pravac u toj struci; sve to sastavljeno od raznih knjiga i časopisa, iz moga dnevnika i drugih prinesaka. Sadašnji glasbeni zavodi Jugoslavena, škole, pjevačka društva, zadruge koncertne, kazališta, glasbeni sborovi; kako je sve to osnovano, uređeno i kako se to održava.
	4. Poslovice, pjesme i aforizmi iz djela slavenskih pisaca, pjesnika i umjetnika, u koliko se tiču glasbe i estetike. Podpuni rječnik svih rieči, tičući se glasbe i estetike.
	5. Novija poviest sledi iz prijašnjih četirijuh knjiga.

Čitavo njegovo djelo na tom području može se označiti kao neka vrsta muzikološkog *Gesamtkunstwerka*.

Glavna ideološka i metodološka uporišta navedenih reprezentativnih djela su:

- *nacionalizam* kao glavni kriterij koji rezultira brojnim nejasnim točkama kao što su, na primjer, granice između nacionalnog i stranog;
- povijest glazbe temeljena na *biografiji*.

Biografski slovník, kao i njegova kasnija publikacija *Glasbeno nastojanje Gajevih Ilira*,⁹ uključuju biografije pojedinih glazbenika i skladatelja te podatke o nekim

⁹ F. Š. KUHAČ: *Glasbeno nastojanje Gajevih Ilira. Povjestna crtica. Svetčani spis u spomen proslave petdesetogodišnjice hrvat. književnoga preporoda*, Naklada Knjižare Mučnjak-Senftlebenove, Zagreb 1885. Ljudevit Gaj (1809-1872) bio je lingvist, pisac, utemeljitelj prvih hrvatskih novina (*Novine Horvatske*, s književnim prilogom *Danicza horvatzka, slavonska y dalmatinzka*; kasnije *Ilirske narodne novine* i *Danica ilirska*), predstavnik ideje o južnoslavenskom jedinstvu i središnji lik Hrvatskog narodnog preporoda, zvanog Ilirski pokret.

glazbenim institucijama, prije svega pjevačkim društvima. Svojim je *Slovníkom* Kuhač slijedio europski kanon, jer su biografije skladatelja označavale prve korake glazbene historiografije kao zasebnog žanra.¹⁰ U stvari, biografija je bila jedan od ključnih historiografskih pojmova u znanosti o glazbi, koja je uključivala razne teorijske i metodološke stavove još čitavo stoljeće prije same definicije muzikologije kao »Musikwissenschaft« godine 1885. Naime, glazbena (auto)biografija i fiksijska glazbena biografija ustanovljene su kao zasebni žanr u 18. stoljeću¹¹ upravo u kontekstu glazbene leksikografije i povijesti glazbe, a jasnije su definirane u ranom 19. stoljeću.¹² U 19. i ranom 20. stoljeću romantički postupak s biografijom kao ključnom točkom u stvaralaštvu preko teorije genija (Anton Schindler, *Biographie von Ludwig van Beethoven*, 1840; Otto Jahn, *W. A. Mozart*, 1856-1859; Philipp Spitta, *Johann Sebastian Bach*, 1873. i 1880; te Max Kalbeck, *Johannes Brahms*, 1908-1915) bio je temeljen na pozitivizmu. Na isti je kumulativan način Kuhač napisao mnogobrojne biografije južnoslavenskih glazbenika. Uključivao je podatke o godinama života, nacionalnosti, bračnom stanju (samo za glazbenice), profesiji, mjestu/mjestima života i rada, institucijama u kojima su djelovali, izabranom popisu djela (osobito skladbi ili napisa koji se tiču hrvatske narodne glazbe) i procjeni djela. Nisu sve kategorije bivale uključene u svaku biografiju, a katkada su pruženi podaci i netočni. Biografije su poredane po datumima rođenja i napomenama što se odnose na pojedine koncerte do opsežnih natuknica koje uključuju i popise djela.

Većina natuknica u *Biografskom slovníku* temelji se na sekundarnim izvorima — prema vrlo brojnim dnevnicima, časopisima i enciklopedijama na hrvatskom, srpskom, slovenskom, njemačkom i talijanskom jeziku. Jasno se vidi kako je dobro Kuhač bio obaviješten o nacionalnom i međunarodnom glazbenom životu i glazbenoj produkciji. Prepisivao je članke o glazbenicima i razvrstavao podatke u svoje vlastite kategorije u *Slovníku*.¹³ Uz ovo, izvori su uključivali koncertne programe na hrvatskom, srpskom, njemačkom i ruskom jeziku. Imao je i izravnog prethodnika u sâmoj Hrvatskoj, Ivana Kukuljevića Sakcinskog, kojeg je poštovao. Smatrao je da je Sakcinski s velikom požrtvovnošću sakupio i objavio materijale

¹⁰ Usp. Tatjana MARKOVIĆ: Preface, u: Tatjana MARKOVIĆ — Vesna MIKIĆ (ur.): *(Auto)biography as a musicological discourse*, Fakultet muzičke umetnosti, Beograd 2010, ix-x.

¹¹ Među njima su Händelova biografija Johna Mainwaringa iz 1760. i Bachova biografija Johanna Nikolausa Forkela iz 1802.

¹² Usp. na primjer memoare Berliozova iz 1870. ili Wagnera iz 1870-80. Autori romantizma utemeljili su i biografiju fiktivnih glazbenika (jedan od paradigmatičnih primjera je: Wilhelm Heinrich WACKENRODER: *Das merkwürdige musikalische Leben des Tonkünstlers Joseph Berlinger*, 1797), što je svoje mjesto našlo u romanima poput onih Romaina Rollanda.

¹³ Iz Kuhačevih je napomena jasno da je također dobivao podatke izravno od glazbenika. Njegov je rad bio dobro poznat, tako da su katkada članovi obitelji predavali Kuhaču ostavštine nekih glazbenika. U stvari, on je isticao da je putovao »po našim zemljama« ne samo da bi sakupio narodne pjesme i plesove, nego i nove i stare glazbene rukopise i objavljene note. On je posjetio i »sve naše tadašnje glazbotvorce, znatnije glazbenike, pjevače i pjevačice« i dobio od njih sve relevantne podatke za njihove biografije. Usp. također F. KUHAČ: *Moj rad*, Tisak Antuna Scholza, Zagreb 1904, 6, 7.

za povijest južnoslavenske umjetnosti, te tako pokazao glazbenicima i slikarima put koji treba slijediti.¹⁴ Kukuljevićev *Slovník umjetnikah jugoslavenskih*¹⁵ prvi je hrvatski biografski leksikon u području povijesti umjetnosti.¹⁶ Kukuljević je također uključio biografije umjetnika iz jugoistočne Europe — iz Dalmacije kao najglavnijeg izvora umjetničkih djela, te, kako sam ističe, »i ostale pokrajine jugoslavenske niesu sasvim siromašne na umjetnicih prošastoga i sadašnjega vieka. Sadašnja Hrvatska, Srbija, Slavonija, Istra, Bosna, Krajska, Koruška, dolnja Štajerska, Gorica i nama još tako malo poznata Bugarska, mogu se ponositi mnogimi od svojih umjetnikah razne vrsti.«¹⁷ Kukuljevićev *Slovník* naveden je među izvorima za neke natuknice u Kuhačevu *Biografskom slovníku*.

Čitav materijal *Biografskog slovníka* grupiran je u deset nizova, prema nedosljedno primijenjenim kriterijima nacionalnosti, profesije, društvenog položaja uključenih pojedinaca, ali i objavljenih skladba. Najveći pojedinačni niz su biografije stranaca (na primjer, Čeha ili Nijemaca) koji su radili i surađivali s Južnim Slavenima ili koji su koristili južnoslavenske melodije u vlastitim skladbama, te niz o srpskim glazbenicima:

- diletanti naši s glazbenom naobrazbom (1-130)
- ishitrioci gospodskog stališa ali bez glazbene naobrazbe (1-11)
- pučki guslari, panduri, gradski glazbenici, itd. (1-44)
- štampari kajda i nakladnici glazbotvorina (1-22)
- stručni graditelji glazbala gudačka, svirala, truba, tamboura, glasovira, glazbajućih ura i zvonoljevci (1-122)
- strani glazbenici hrvatskog porijekla rođeni u tuđini (1-62)
- tuđinci koji su nam pomagali u našem glazbenom radu (1-267)
- tuđinci koji su se u svojim kompozicijama sjetili Hrvata ili Srba (267/8-321)
- srpski glazbenici (1-262)
- slovenski glazbenici (1-197).¹⁸

Među imenima u *Biografskom slovníku* mogu se naći glazbenici različitih profila: zborovođe, pjevači, skladatelji, sakupljači narodnih melodija, seoski učitelji,

¹⁴ Usp. Kuhačevo pismo Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom od 26. studenog 1868. Franjo Ksaver KUHAČ: *Korespondencija* (Knjiga prijepisa), knj. IIb, br. 175, Odsjek za povijest hrvatske glazbe Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU.

¹⁵ Ivan KUKULJEVIĆ SAKCINSKI: *Slovník umjetnikah jugoslavenskih*, Tiskarna Dra. Ljudevita Gaja, Zagreb 1858-60.

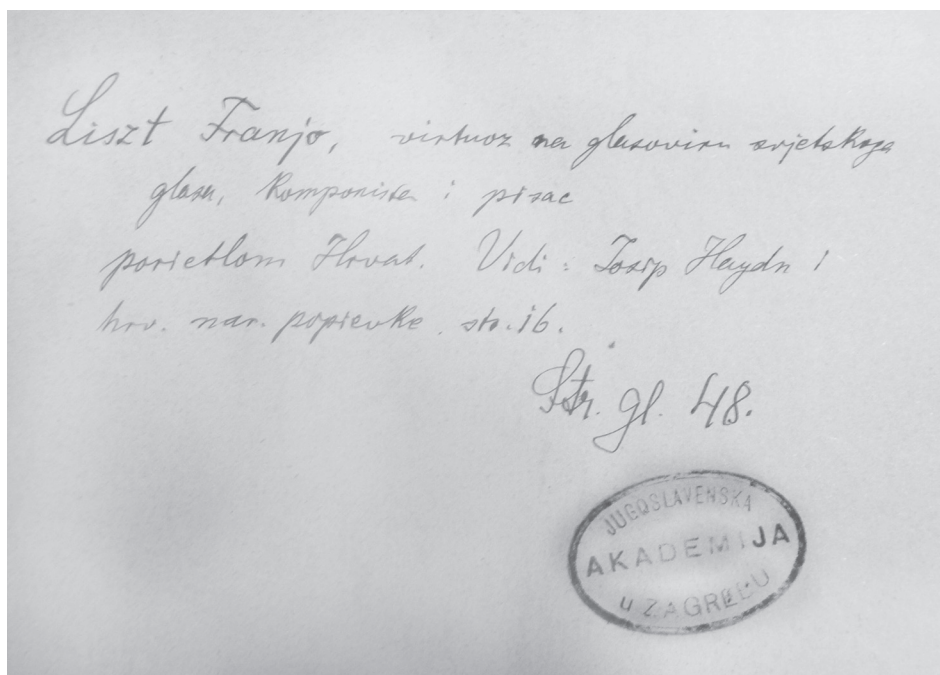
¹⁶ Usp. Ivana MANCE: Kukuljevićev *Slovník umjetnikah jugoslavenskih*: povijest umjetnosti kao bibliografski univerzum, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 32 (2008), 1-12.

¹⁷ I. KUKULJEVIĆ SAKCINSKI: Predgovor, *Slovník*, 2.

¹⁸ Usp. *Biografski i muzikografski slovník*, Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Međutim, Kuhač je naveo popis s neznatno drukčijim naslovima nizova u spomenutom djelu *Moj rad*, 38.

graditelji orgulja, tiskari, orguljaši, gitaristi, autori komedija, kazališni ravnatelji, svećenici, glazbeni pisci, harfisti, tamburaši, članovi Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Bavljenje glazbom bio je oblik poziva za odvjetnike, liječnike, političare, vojna lica, svećenike, pisce, trgovce, ali i za udane žene i važne domoljube. Bili su to glazbenici koji su živjeli u vrijeme između 15. do 19. stoljeća u [banskoj] Hrvatskoj, Slavoniji, Dalmaciji, Crnoj Gori, Bosni, Češkoj, Kranjskoj i Austriji, a bili su hrvatskog, srpskog, slovenskog, češkog, mađarskog i austrijskog podrijetla.¹⁹

Višestruki kriteriji — nacionalnost, status, profesija — i sâma nejasna nacionalna podjela rezultirali su preklapanjem skupina i posljedično slabošću cijele zamisli. Na primjer, nije jasno zašto se neke strance smatra Hrvatima a neke ne, ili koji su to razlozi koji određuju da su Hrvati rođeni u inozemstvu katkada Hrvati

Sl. 1: Franjo Kuhač: *Biografski i muzikografski slovník*, Strani glazbenici hrvatskog podrijetla rođeni u inozemstvu, br. 48: Liszt Franjo

¹⁹ Prema analizi više od tisuću natuknica u *Biografskom slovníku* očito je da je Kuhač raspolagao s mnogo više podataka o glazbenicima, institucijama ili glazbenom životu u gradovima kao što su Križevci ili Osijek, tj. više o središnjim dijelovima [banske] Hrvatske i Slavonije, dok Dalmacija i Hrvatsko Primorje nisu često navedeni. Nema ni puno informacija o Crnoj Gori i Bosni i Hercegovini (tj. Sarajevu).

a katkada stranci. Dijelovi posvećeni hrvatskim, srpskim ili slovenskim »strancima« ili stranim glazbenicima hrvatskoga podrijetla, među kojima su najpoznatiji Joseph Haydn i Franz Liszt, također su zbunjujući. U natuknici »Str. gl. 48« o Lisztu Kuhač piše: »Lizst Franjo, virtuoz na glasoviru svjetskoga glasa, komponista i pisac / porietlom Hrvat. Vidi: Josip Haydn i hrv. nar. popievke, str.16« (sl. 1).

Očito je da nacionalni kriterij nije pouzdan, jer su bili uzeti u obzir razni elementi: mjesto rođenja, podrijetlo roditelja, mjesto življenja i djelovanja, a da se ne spomene pokušaj klasifikacije po nacionalnim kategorijama glazbenika iz 14, 15. i 16. stoljeća.²⁰ Još više podataka o osobnom životu, bračnom stanju, članovima obitelji (osobito o očevima i supruzima) navedeno je u natuknicama o glazbenicima. Čak i jezik o aktivnostima žena glazbenica u tim natuknicama različit je, pun pjesničkih izraza i opisa (sl. 2).²¹

U nekim slučajevima Kuhač nije bio siguran glede skladateljeve nacionalnosti, ali ih je ipak ubrojio među Hrvate. Tako u natuknici o S. Valeku, skladatelju amateru, koji je 1886. objavio djelo *Sa Balkana* za muški četveropjev u *Bisernici*, Kuhač je dodao napomenu: »Jeli Hrvat? Ili Bugarin ili Čeh?«. Stoga niz naslovljen »Naši diletanti« ne znači nužno »naši« ili hrvatski glazbenici, pa čak ni južnoslavenski, a također ni amateri. Natuknica (u »Naši diletanti«) posvećena Nikoli Vukiću tvrdi da je bio glazbeno obrazovan te da poznaje glazbu i povijest glazbe jako dobro. Granica između glazbenih profesionalaca i amatera je prilično neodređena.

Smatrajući narodnu glazbu glavnim aspektom nacionalnog identiteta, Kuhač je bio uvjeren da je skladatelji trebaju proučavati kako bi pisali glazbu »s početka do kraja (svaki takt) po duhu i ukusu svojega naroda«. ²² Sa tog stajališta kritizirao je neke amatere i njihove postupke s narodnim melodijama. Na primjer, jedinica o Ivanu Hatzu sadrži podatke o njegovu maršu *Na dopust*, objavljenom u plesnom albumu 1893. u Zagrebu. Ispod toga Kuhač je dodao svojom rukom: »Radostni je pojav da se diletanti kušaju u kompoziciji, jer to dokazuje, koliko imadu Hrvati glazbenog dara, no žalostno je, što svoje pokušaje namah dadu i štampati.«

Što se niza tiče koji je posvećen srpskim glazbenicima i skladateljima, sam izbor imena je upitan, jer je Kuhač proglasio Srbima strane glazbenike koji su radili i živjeli barem neko vrijeme u Srbiji. Među njima je Chrysante von Madyta, koji je radio u Draču (Durrës u današnjoj Albaniji) i Istanbulu i proveo tek kratko vrijeme u Beogradu, ili, među ostalima, Čeh Dragutin (Karel) Blažek. U nekim slučajevima Kuhač je u svojem *Slovníku* zapisao imena glazbenika na krivi način: Todor Toša Andrejević je zabunom naveden kao Tomo Andrijević, dok je ime Dimitrije Mita Topalović katkada napisano ispravno, a katkada primjerice kao

²⁰ Među njima su glazbenici poput Jurja Slatkonje (rođen 1456); jedna od natuknica u nizu »Diletanti naši«: »Slatkonja Juraj, glazbeni skladatelj rodio se u Ljubljani, glavnom gradu Kranjske [podcrtao Kuhač] god. 1456. Usp. dalje u: Ivan KUKULJEVIĆ: *Slovník umjetnikah jugoslavenskih*, 419-421.«

²¹ Pojam predstavljanja žena glazbenica i skladateljica u leksikografiji 19. stoljeća razmatram u drugom članku, i ovdje neće biti analiziran na detaljniji način.

²² F. Š. KUHAČ: *Moj rad*, 8.

Sl. 2: Franjo Kuhač: *Biografski i muzikografski slovník*, Naši amateri s glazbenim obrazovanjem, br. 51: Eleonora Kranjčić (*Vienac*, 1891/5)

Milan. Kao i u svim drugim područjima, Kuhač je najvjerojatnije izjednačavao teritorij neke zemlje s nacionalnošću svih njezinih građana, pa su tako svi glazbenici koji su živjeli i djelovali, na primjer, u Hrvatskoj bili imenovani kao »naši« ili Hrvati.²³ No i takvo načelo nije bilo dosljedno provedeno: brojni češki glazbenici, koji su dugo vremena živjeli i radili u Beogradu, u nekim su slučajevima bili označeni kao Srbi, a u nekima kao stranci. Tako je Valek Dragutin (Karel) Blažek bio označen kao Srbin, a Tollinger kao stranac.

U nizu o srpskim glazbenicima zanimljivo je i to, koliko je mnogo pozornosti posvećeno pojedinim predstavnicima. Natuknica o Korneliju Stankoviću je opsežna kao i u Kukuljevićevu *Slovníku* ili u Wurzbachovu *Lexikonu*.²⁴ Potom, među nekoliko natuknica temeljenih na Kuhačevim osobnim istraživanjima ili na vrlo detaljnim podacima koje je dobio izravno od skladateljâ, spada i natuknica o Josifu Šlezingeru.²⁵ Kuhač je bio u kontaktu i sa srbijanskim kolegom Jovanom Pač uom, liječnikom, pijanistom i skladateljem iz Vojvodine, i s Robertom Tollingerom, češkim skladateljem, dirigentom Srpskih pjevačkih društava u Velikoj Kikindi, Šapcu i Cetinju, čelistom, glazbenim piscem i urednikom najvažnijeg srpskog glazbenog časopisa u 19. stoljeću, *Gudalo* (1886-1887).

Kao veliki poklonik Franje Kuhača, Tollinger je usvojio njegovu terminologiju, a ne onu Milana Milovuka.²⁶ Naime, Milovuk je još 1866. objavio prvu teoriju glazbe na srpskome jeziku, *Teorički osnovi muzike*, a 1867. prijevod s njemačkog djela *Katechismus der Musik* (1851) Johanna Christiana Lobe, deset godina prije Kuhačeva *Katekizma glazbe* (što je prijevod iste Lobeove knjige).²⁷ Iako Kuhač nije spomenuo Milovukovo ranije ostvarenje, i njihovi su sugerirani prijevodi brojnih glazbenih termina katkada slični, premda ne i isti, postoji mogućnost da je hrvatski povjesničar glazbe konzultirao Milovukovu knjigu. Bili su u izravnom kontaktu — zahvaljujući Milovuku Kuhač je 1871. postao dopisni član kasnije Srpske akademije nauka i umetnosti (u ono doba zvala se Srpsko učeno društvo, potom Srpska kraljevska akademija, i napokon Srpska akademija nauka i umetnosti) — i međusobno su poznavali svoja djela. Štoviše, Kuhač je posjedovao Milovukove

²³ Štoviše, unatoč mnogih nesporazuma i staromodnih zaključaka, Kuhač je ostao značajan model za neke kasnije autore nacionalnih povijesti glazbe. Čak je i danas moguće prepoznati isti koncept u glazbenoj historiografiji. Usp. Rudolf FLOTZINGER: *Geschichte der Musik in Österreich: zum Lesen u. Nachschlagen*, Styria, Graz-Wien-Köln 1988, koja uključuje sve glazbenike različitih podrijetla (često s njemačkom verzijom njihovih imena) koji su živjeli i radili na teritoriju današnje Austrije.

²⁴ Usp. I. KUKULJEVIĆ SAKCINSKI: Stanković Kornelio, *Slovník*, 426; Constant WURZBACH: Stanković, Cornel, *Biographisches Lexikon des kaiserthums Oesterreich*, sv. 37, Druck und Verlag der k. k. Hof- und Staatsdruckerei, Beč 1878, 143-144.

²⁵ Franjo KUHAČ napisao je prvu i još uvijek jedinu monografiju o Šlezingeru: *Josif Šlezinger — prvi kapelnik knjaževske garde*, Dionička tiskara, Zagreb 1897 (objavljeno u nastavcima i u *Viencu*).

²⁶ Milan Milovuk (1825-1883), srpski glazbenik iz Pešte, glazbeni pisac, violinist i čelist, glazbeni pedagog i zborovoda. Utemeljio je prvo Beogradsko pevačko društvo, kao i prvu privatnu glazbenu školu u Srbiji, gdje je podučavao violinu i violončelo te teoriju glazbe.

²⁷ Drugo izdanje Kuhačeva *Katekizma* (1889) završava opsežnim njemačko-hrvatskim rječnikom glazbenih termina.

knjige, sačuvane među nizovima njegova *Biografskog i muzikografskog slovnika*, i spomenutih u natuknici o Milovuku (sl. 3).

Kada je Tollinger odlučio primijeniti Kuhačev prijevod glazbenih termina u glazbenom časopisu *Gudalo*, hrvatski mu je kolega izrazio svoju zahvalnost u uvodnom članku četvrtog broja *Gudala*, a u idućem broju objavljen je dio njegove studije o glazbenim instrumentima Južnih Slavena.²⁸ Tollinger je također objavio popis tiskanih teorijskih, kritičarskih i muzikoloških radova Franje Kuhača.²⁹ Uz to, bila je najavljena »Specialna povest srpske glazbe« s kratkim objašnjenjem da Franjo Kuhač »radi na opširnoj specialnoj povesnici srpske glazbe«.³⁰ Ova Kuhačeva namjera nije do sada bila poznata, kao ni njezina moguća realizacija.

Dakle, Franjo Kuhač, kao i njegovi kolege istomišljenici, nije smatrao najvažnijim srpskim skladateljima u drugoj polovici 19. i na početku 20. stoljeća Josifa Marinkovića i Stevana Stojanovića Mokranjca, nego, na primjer, Jovana Pačua, kojeg se cijenilo više kao pijanista nego skladatelja glazbe temeljene na tradicijskoj glazbi.³¹ Držeći na umu cjelokupni Mokranjčev angažman, uključujući prije svega sakupljanje narodnih pjesama i skladanje u čitavoj Europi vrlo visoko cijenjene stilizacije narodnih melodija, začuđuje da Kuhač — prema natuknici o njemu u *Biografskom slovníku* — uopće nije bio zainteresiran za Mokranjčev rad. Naime, ta natuknica sadrži samo uputnicu na određenu stranicu iz općenite knjige o Srbiji Vladimira Karića — *Srbija, opis zemlje, naroda i države* (1887).

Na isti način Franjo Kuhač — koji je bio vrlo dobro informiran o literaturi o povijesti, kulturi, glazbi, izdanjima narodnih pjesama i melodija, te čitao i navodio djela povjesničara Vladimira Karića ili jednog od prvih etnografa Južnih Slavena Felixa Philippa Kanitza — nije obraćao veću pažnju na Vuka Stefanovića Karadžića, koji je prvi među Južnim Slavenima objavljivao (srpske) narodne pjesme, melodije, epiku, priče, zagonetke i druge oblike narodne književnosti. Njegovo djelo, naročito nakon objavljivanja dvaju svezaka srpskih narodnih pjesama *Mala prstonarodna slaveno-serbska pesnarica* (Beč, 1814) i *Narodna srbska pjesnarica* (Beč, 1815), visoko su cijenili Jernej Kopitar, Jacob Grimm i Johann Wolfgang von Goethe.³² S obzirom da su Kuhačeve

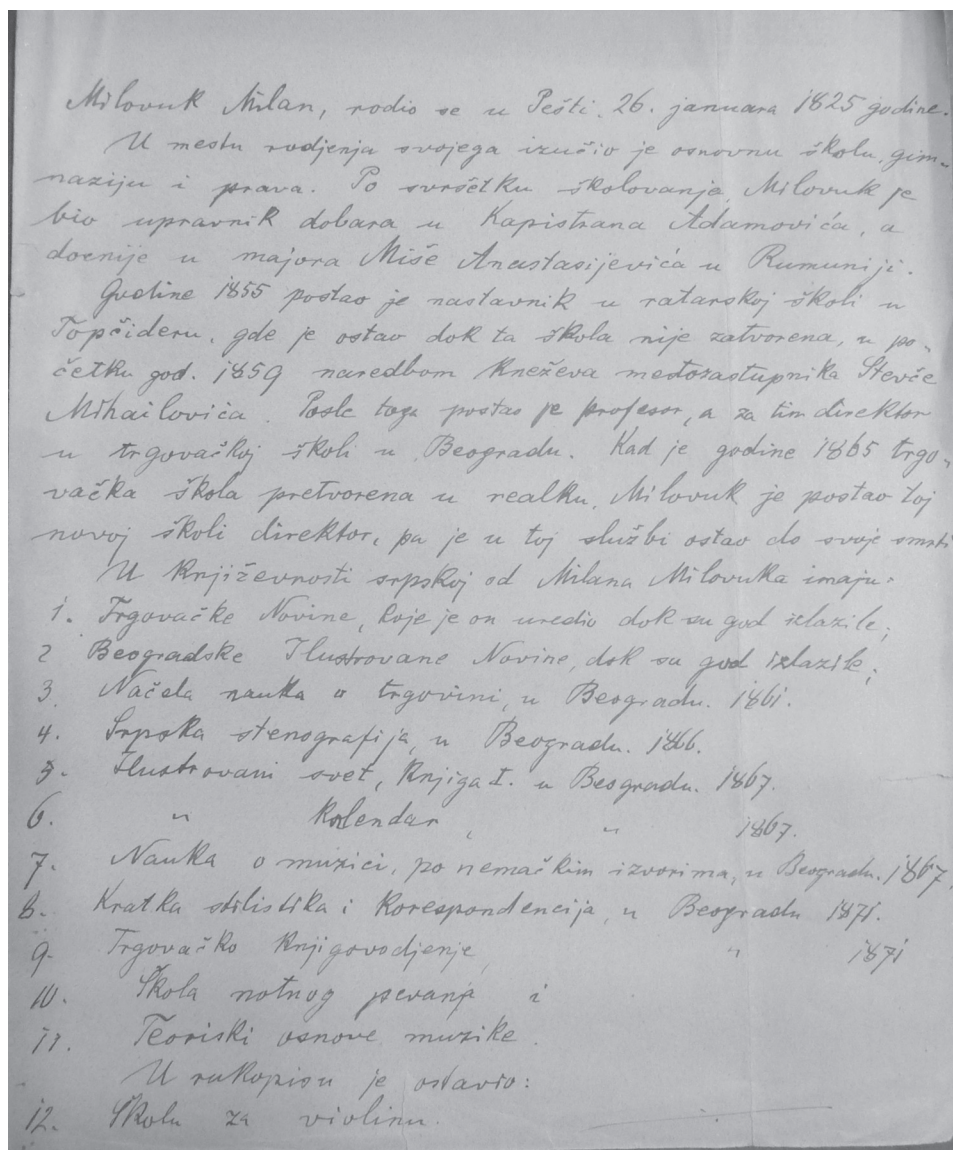
²⁸ Franjo Ksaver KUHAČ: Pozdrav uredništvu 'Gudala', *Gudalo*, 4 (1886), 58-59; Franjo Ks. KUHAČ: Obći prikaz onih glasbala koja našem narodu rabe ili su mu se ikada rabila, *Gudalo*, 5 (1886), 98.

²⁹ *Gudalo*, 5 (1886), 104b-104c.

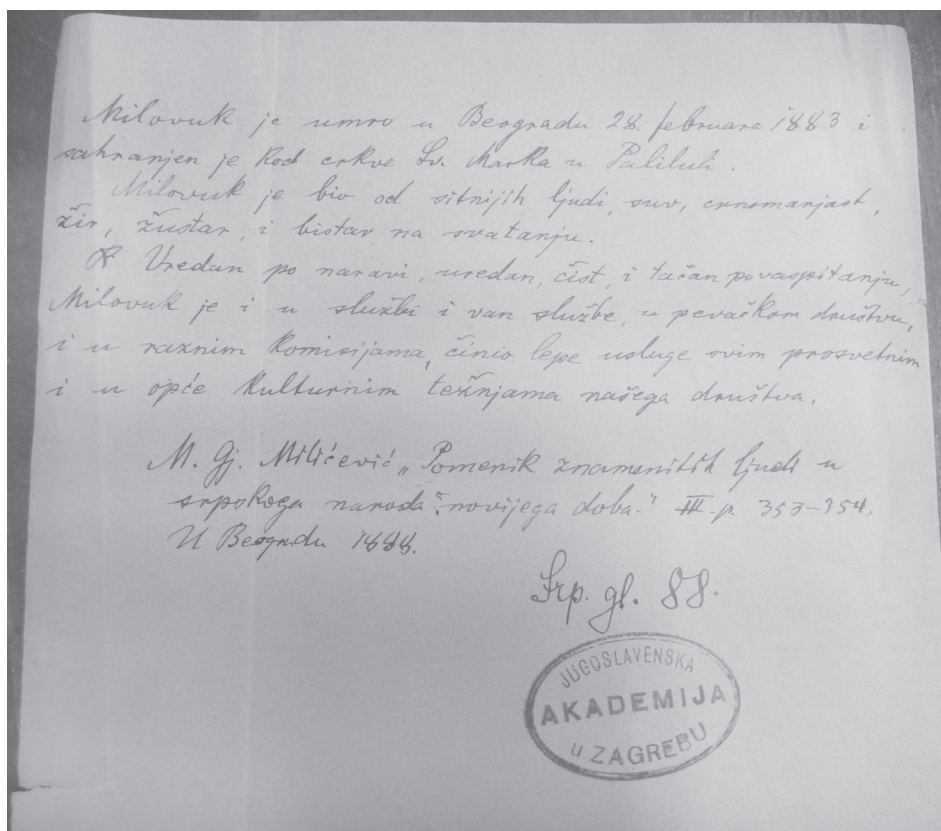
³⁰ *Ibid.*, 103. Usp. Tatjana MARKOVIĆ: Intertextual Relations between Serbian and Viennese Concepts of 19th-century Music Periodicals, *Music's Intellectual History*, 719-742.

³¹ Postojale su, međutim, različite ideje o načinu promicanja južnoslavenske glazbe. Tako je Josif Marinković zagovarao mišljenje da je orijentacija Tollingerova časopisa *Gudalo* kriva, jer nije ni slavenska ni srpska. Štoviše, Paču i Tollinger bili su karakterizirani kao skladatelji koji pišu glazbu »na stranim temeljima«.

³² Zahvaljujući tom velikom zanimanju za srpske narodne pjesme brojni su europski skladatelji bili njima nadahnuti u svojim skladbama; među njima su bili: Karl Loewe, Antonín Dvořák, Leoš Janáček, Johann Strauss, Johannes Brahms, Anton Rubištajn, Petr Il'ič Čajkovskij, Hans Huber, Max Reger, i drugi. Usp. Tatjana MARKOVIĆ: From Cultural Memory to Multiplying National Identities, u: Tatjana MARKOVIĆ — Vesna MIKIĆ (ur.): *Musical culture and memory*, Fakultet muzičke umjetnosti, Beograd 2008, 26-33.

Sl. 3: Franjo Kuhač, *Biografski i muzikografski slovník*, Srpski glazbenici, br. 88: Milovuk Milan

djelatnosti također bile usmjerene na promicanje nacionalne kulture očekivalo bi se da se Kuhač više posvetio razmatranju Karadžićeva djela o književnosti na narodnom jeziku u kontekstu vlastitih ideja o nacionalnoj glazbi. Međutim, nije neobično da su neki hrvatski kritičari Kuhača smatrali nasljednikom Vuka Karadžića.

Za Franju Kuhača glavni način promicanja južnoslovenske glazbene kulture bio je putem nacionalne pjesme.³³ On je objasnio kako razumijeva narodnu glazbu u usporedbi sa svjetskom glazbom, a njegove tvrdnje i definicije pomažu u razumijevanju njegovih stavova o navedenim pitanjima:

³³ Kažem ovdje »nacionalne« a ne »narodne«, jer Kuhač nije sakupljao samo narodne pjesme i melodije, nego i pjesme koje su se često izvodile i bile vrlo popularne, te kao takve reprezentativne kao označitelji određene nacionalne glazbene kulture. Na taj način među pjesmama u zbirci *Južnoslovenske narodne pjevice* našle su se i domoljubne pjesme (*davorije*) ili napitnice poznatih skladatelja kao što su bili Vatroslav Lisinski, Ferdo Rusan, Vasilije Živković, Kornelije Stanković i drugi. O klasifikaciji pjesama u toj zbirci i Kuhačevim »heterogenim kriterijima« usp. G. MAROŠEVIĆ: Kuhačeva etnomuzikološka zadužbina, 122.

»Unter Weltmusik verstehe ich jene Musik, an der alle Völker der Erde Theil haben, unter Nationalmusik aber jene, welche speziell einem Volke angehört. Ich sehe die Nationalmusik nicht als eine niedere Gattung der Weltmusik an, sondern als einen Faktor, als einen Bestandtheil der Weltmusik, welchem Theile die Möglichkeit geboten ist, in seine Sphäre bis zur höchsten Classicität zu gelangen. Mit andern Worten: Unter Nationalmusik verstehe ich ganz dasselbe, was man früher unter 'Styl' oder 'Schule' verstand. (...) Das in der südslavischen Musik jene Bedingungen vorhanden sind, die einen ganzen Charakter ausmachen als: individuelle Materie, individuelle Form und individuelle Farbe...«³⁴

Ideja da postoji jedan općeniti južnoslavenski glazbeni stil³⁵ navela ga je na to da svoju zbirku pjesama naslovi kao južnoslavensku, a ne hrvatsku ili srpsku. Kuhač je bio uvjeren da samo to jedinstvo može omogućiti daljnji razvitak svake od međusobno povezanih južnoslavenskih nacija, što je uglavnom bilo pozitivno prihvaćeno, kao u sljedećem članku o hrvatskoj književnosti iz godine 1878:

»Napokom nam je ovdje zabilježiti vele važan pojav u hrvatskoj literaturi, naime izdavanje K u h a č e v e z b i r k e. Kuhač već putuje preko deset godina po hrvatskih i po drugih južno-slovenskih zemljah, kupeći narodne pjesme i napjeve, te je tako skupio ogromnu sbirku. To je poduzeće unicum medju slovenskimi narodi. Kuhač postaje muzikalni hrvatski Vuk.«³⁶

Međutim, njegov stav nije bio prihvaćen pozitivno od strane svih kritičara, osobito ne krajnjih nacionalista:

»Gosp. Franjo Kuhač počeo je nedavno izdavati po njem sakupljene 'južnoslovenske narodne popievke', koje su međutim s a m o hrvatske, sabrane po starih hrvatskih zemljah. Ali taj gospodin, koji, budi rečeno, čivutin nije, misleć učiniti bolji gšeft sa svojimi popievkami, izda te hrvatske pjesmice pod onim, za nas rvate toli kobnim imenom jugoslavenskim, a još u dvoja pismena. (...) Taj muzikalni Vuk nezaostaje u ničem za onim guslarskim. Umjestno da kao Hrvat, koji je do svijesti došao, uvidi, da su te pjesme samo hrvatske, da samo pod tim imenom smiju izaći, te da će samo pod tim imenom koristiti hrvatskoj stvari, zatajiva taj gospodin bud za volju svoga gšefta, bud slavosrbstva naprosto ime hrvatsko. Današnja hrvatska publika biti će valjda svjestnija nego što ona pred više godina. Kao što se mora izbacivati iz hrvatskoga društva i sa hrvatskoga stola sve, što jugoslavski karakter nosi, pa dolazilo to makar i od visoke jugoslavke akademije, tako isto ne bi ni jedan Hrvat smio pomagati Kuhača u izdavanju njegovih popievaka, do j one svoj sadanji naslov nose.«³⁷

³⁴ Fr. Š. KUHAČ-KOCH: *Sachliche Einleitung zu der »Sammlung südslawischer Volkslieder«*, Separat-Abdruck der »Agramer Zeitung«, Druck von Carl Albrecht, Agram 1873, 1-2.

³⁵ Fr. Š. KUHAČ-KOCH, *Sammlung südslawischer Volkslieder*, Agram 1873, 5, 7.

³⁶ *Obzor*, 9 (3. travnja 1879) 77. Uz ovu usporedbu s Vukom Karadžićem, Kuhača je nazvao i hrvatskim Kolbergom Jan Kleczyński, poljski skladatelj, pijanist i urednik varšavskog časopisa *Echo Muzyczne*, (12-16, 1881). Henryk Oskar Kolberg (1814-1890) bio je poljski skladatelj, etnograf i folklorist.

³⁷ *Sloboda* (Sušak), 2 (6. travnja 1879) 42.

Neobično je da se nekoliko godina nakon objavljivanja zbirke *Južno-slovenske narodne popievke*, gdje je promovirao jedinstvenu južnoslavensku glazbenu kulturu, pa čak i tzv. južnoslavenski glazbeni stil, Kuhač izrazio na sličan način kao i prethodni članak: začuđujuće negativne nacionalističke ideje pokazivale su značajnu preorijentaciju u odnosu na južnoslavensku kulturu.³⁸ Insistirajući na svojem nepromijenjenom mišljenju o značenju nacionalizma i nacionalne promocije Kuhač je svoj konzervativizam izrazio i na drugi način, kao pomanjkanje sposobnosti razumijevanja i prihvaćanja avangardne književnosti u Hrvatskoj.

Kuhačev credo može se očitati u njegovim izjavama, pokazujući dvije međusobno ovisne strategije za vođenje promicanja nacionalne/južnoslavenske glazbene kulture.³⁹ Jednu za nju, kao domoljubnu misiju, a drugu *protiv* Drugoga, kao borbu protiv utjecaja njemačke kulture. Prvu je ovako formulirao: »... ja samo želim, da bude djelo domaćeg umjetnika domoljubno. Znanost i umjetnost mora da je svojina celoga naroda, da služi celomu narodu, ne pako samo jednoj političkoj stranci ili da čak ignorira domovinu.«⁴⁰

Kako je već spomenuto, južnoslavenska ili nacionalna ideologija, kako ju je predstavljao Franjo Kuhač, promicana je i borbom protiv dominacije kanona. Čini se da su sve europske (ne-njemačke) nacije definirale svoj vlastiti nacionalni

³⁸ Tekst (*Vuk i vukovci*, 1888, izd. 1892) donosi vrlo negativno vrednovanje djela Vuka Karadžića i njegovih suradnika. Polazište u tekstu bile su promjene u hrvatskoj gramatici i pravopisu, uglavnom u skladu s jezičnom reformom Vuka Karadžića iz 1880-ih. Međutim, cilj studije bio je poricanje bilo kakvog doprinosa Vuka Karadžića južnoslavenskoj kulturi, književnosti, jezikoslovlju i preko njega srpskoj glazbenoj kulturi, s nekim naznakama antisrpskih političkih ideja Ante Starčevića. Rukopis se nalazi u Hrvatskom državnom arhivu, Fond Kuhač, i po prvi je put objavljen u: Vasilije Đ. KRESTIĆ: Franjo Š. Kuhač: Vuk i vukovci, njihov rad i njihovo nastojanje, u Vasilije Đ. KRESTIĆ (ur.): *Zbornik o Srbima u Hrvatskoj* 8, Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd 2011, 45-161 (Uvod, 45-50; Franjo KUHAČ: Vuk i vukovci, 51-161). Tako Kuhač naziva Vuka Karadžića »pukim strojem Kopitarovim« i zaključuje: »Sada Hrvati dakako već uviđaju pogrešku svoju, te se počimlju malo po malo odricati Jugoslovenstva i Srbohrvatstva, te ograničiti se samo na Hrvatstvo. Ne tako i Srbi; oni su i sada jošte na oba oka slipe, jer misle, da će po Vukovom receptu Hrvate i Bugare satrti a tada nad njimi gospodovati, mjesto da bi se učili iz poviesti i iz etnologije južnih Slavena, da taj put vodi k omraženju i k propasti Srpstva. Sadašnji Srbi su između slavenskih naroda ono, što su Germani između ostalim narodima: usurpatori, otimači.« (Vasilije Đ. KRESTIĆ, 158). Za politički kontekst studije usp. Mirjana GROSS: *Izvorno pravaštvo: ideologija, agitacija, pokret*, Golden marketing, Zagreb 2000, 244: »...Starčević želi objasniti svoja načela njihovim uspoređivanjem sa stanjem naroda na 'Iztoku'. Vidio je tamo osam naroda. To su Rumunji, Mađari, Slovaci, Rusini, Grci, Bugari, Skipetari i Hrvati. (Srbi, dakako, prema Starčeviću ne postoje kao narod).« Starčević je zapravo pokušao da dokaže da su Srbi zapravo Hrvati (usp. A. STARČEVIĆ: *Ime Serb*, Slovi Karla Albrechta, Zagreb 1868).

³⁹ On je pridonio južnoslavenskoj glazbi i kao skladatelj. Kuhač je bio toliko usredotočen na promicanje nacionalne kulture da je čak pokušao vlastitim skladbama ispuniti prazninu u hrvatskoj glazbenoj produkciji nakon smrti Vatroslava Lisinskog. Tako je istaknuo ovo: »Kada je Lisinski god. 1854. umro, nije u nas nikoga bilo, koji bi se usudio komponirati što hrvatskoga, osobito ne hrvatske glasovirske komade. Da ne bude i nadalje takva praznina u našoj glazbenoj literaturi, latio sam se ja (godine 1860) toga posla, komponirajuć takve hrvatske glasovirske komade, za koje sam mislio, da su potrebni u hrvatskim kućama, u kojima se glasovira. No čim se je pojavio komponista Ivan pl. Zajc i još neki drugi hrvatski komponiste, prepustio sam namah njima to polje...« F. Š. KUHAČ: *Moj rad*, 10.

⁴⁰ Franjo KUHAČ: *Anarkija u hrvatskoj književnosti i umjetnosti*, Nakladom pisca, Zagreb 1898, 24.

identitet kao protu-njemački ili anti-wagnerijanski. U tom kontekstu i Kuhač je, premda i sâm podrijetlom Nijemac, razvio svoju priču o hrvatskom ili (južno)slavenskom nacionalizmu u protivnosti prema njemačkom. Upravo su pripadnici kruga kojemu je pripadao bili predstavnici istog stajališta u svojim — češkim i ukrajinskim — kontekstima. Međutim, unatoč razlike u, semiotički rečeno, ideologijskom modelu raspravljanja o glazbi, njemački je utjecaj nesumnjivo prisutan na različitim razinama tehničkog i tehnološkog modela rasprave. Tako Kuhač ističe:

»Sudim pako, da smo upravo mi pozvani, njemačkoga se jarma i njemačke diktature otresti. K tomu treba, dakako, ne samo mnogo sile, nego i čvrste sloge. Istina je da je nešto teško odučiti se onoga što smo njemačkom naukom postigli, nu lasno že ipak biti ako dobro razglobimo frazu: 'Die Musik ist kosmopolitischer Natur und ihre Gesetze für alle Völker gultig'. Pod krinkom 'kosmopolitisch' nije ništa drugo sakriveno nego 'das Deutschtum'... Sa 'kosmopolitisch' hoće Niemci da svi narodi u njihov put udare, tj. svoju osebinu ostave i postanu Niemci. A zašto bi se mi podvrgli drugomu propisu samo zato što je 'allgemeiner Gebrauch' t.j. njemački kada u nas ima koješta drukčijega, a dapače i boljega.«⁴¹

Stoga, s jedne strane, (južno)slavenska je mreža povezivala nacionaliste iz raznih slavenskih zemalja, i njihovi zajednički napori za utemeljenjem jedinstvene slavenske kulture temeljili su se na promicanju narodnih ili južnoslavenskih folklornih melodija te na protunjemačkoj orijentaciji. S druge pak strane, Kuhač je i sâm bio Nijemac, pisao je često na njemačkom, temeljio je svoj *Katekizam glazbe* na djelu *Katechismus der Musik* Johanna Christiana Lobeja i zajedno s Milanom Milovukom i Robertom Tollingerom ustanovio je slavensku glazbenu terminologiju kao (doslovni) prijevod s njemačkog jezika.

U drugom pismu Jovanu Pačuu Kuhač je predstavio svoj južnoslavenski manifest:

»Ne hvalim ni Vas ni sebe, ako kažem, što je i istina i da smo mi obojica za sada vodje našega naroda što se naime glasbe tiče. Nu vodjam treba da se sporazumiju, i da jedan drugomu u prilog rade, jer inače će ono tuđe prosto i glupo mužikaštvo gospodovati, a ne oni domaći sinovi, koji su više učili, nego sve tako zvani kapelmajstori skupa.«⁴²

⁴¹ U Kuhačevu pismu Jovanu Pačuu, 16. listopada 1878. Franjo Ksaver KUHAČ: *Korespondencija* (Knjiga prijepisa), knj.V, br. 197, Odsjek za povijest hrvatske glazbe Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU.

⁴² Kuhačevo pismo Jovanu Pačuu od 22. rujna 1878. Franjo Ksaver KUHAČ: *Korespondencija* (Knjiga prijepisa), knj.V, [br. 161], Odsjek za povijest hrvatske glazbe Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU. Kuhač je upoznao Jovan Pačua kada je saznao da Paču treba napisati recenziju njegove zbirke *Južno-slovenske narodne popievke*. Usp. Stana DJURIĆ KLAJN: Franjo Kuhač i njegova saradnja sa muzičarima u Srbiji, *Arti musices*, 9 (1978) 1-2, 151-161; pretisak u: Stana DJURIĆ KLAJN: *Akordi prošlosti*, Prosveta, Beograd 1981, 118-127.

Jasno je da se Kuhač smatrao južnoslavenskim folkloristom ili sakupljačem narodnih melodija, koji zajedno sa svojim suradnicima ima ključnu ulogu u procesu konstruiranja nacionalnih identiteta.

Prema teorijama nacionalnog, Kuhačev pristup nacionalnoj glazbi i nacionalnoj kulturi može se definirati kao primordijalizam (prvobitnost). Uzimajući nacionalnost kao glavni kriterij za koncepciju svojih napisa — od plana za povijest glazbe ili planiranog *Biografskog slovnika* do životopisa ilirskih glazbenika i zbirke narodnih melodija — Kuhač je potvrđivao svoje uvjerenje da je nacionalnost »prirodni« dio ljudskih bića i da su nacije »postojale oduvijek«, što je temeljno vjerovanje primordijalizma. To je i gledište samih nacionalista i neko je vrijeme bilo paradigma među znanstvenicima o društvu, poglavito povjesničarima.⁴³ »Za nacionaliste, nacionalnost je inherentni atribut ljudskog postojanja... Ljudska bića mogu se ispuniti i cvjetati tek ako pripadaju nacionalnoj zajednici, pripadnost kojoj odbacuje sve ostale oblike pripadanja. Nacija je jedino spremište suvereniteta i jedini izvor političke moći i legitimiteta. To dolazi s mnoštvom vremenskih i prostornih zahtjeva — sve do jedinstvene povijesti i sudbine, te povijesne 'domovine'«. ⁴⁴

Njegov primordijalni pristup nacionalnoj glazbenoj kulturi, utjelovljen u pisanim studijama, Franjo Kuhač je potvrdio riječima da on nije povjesničar, nego da se bavi poviješću umjetnosti, osobito glazbe, s ovim (domoljubnim) ciljem:

»Buduć da mi kod ovoga posla nije do inoga, nego da se naša narodna glasba, a s njom zajedno i naša narodna prosvjeta podigne i promakne, domovina za cielo će mi biti zahvalna, ako gdje kojoj stvari u trag udjem, gdje koju na vidjelo iznesem, za koju bi možda mnogi htio, da sam ju mukom mimoišao, ali ju je trebalo jedared reći, želimo li svoj probitak, želimo li znati što hoćemo«. ⁴⁵

Kuhačevo djelo valja razmotriti i procijeniti u odnosu na djelo drugih značajnih povjesničara južne, srednje i istočne Europe u 19. stoljeću, koje se »ne može svesti samo na pisanje povijesti nego ih valja smjestiti u sveopći kulturni kontekst izgradnje nacija. Oni nisu djelovali samo kao povjesničari u užem smislu riječi, nego su se angažirali u promicanju stopljene vizije nacionalne kulture. Stoga u svakom proučavanju njihova djela, uz analizu povijesne naracije, pozornost valja obratiti na njihov doprinos institucionalizaciji i profesionalizaciji [njihove] discipline.« ⁴⁶ U tom smislu i Kuhač je bio jedan od onih koji je pridonio izgradnji nacije svojim neumornim promicanjem hrvatske nacionalne kulture i ustanovljenju

⁴³ U. ÖZKIRIMLI: *Theories of nationalism*, 49.

⁴⁴ Usp. *ibid.*; Ernest GELLNER, *Nations and nationalism*, Oxford: Blackwell, 1983, 6.

⁴⁵ Franjo Ksaver KUHAČ, Gdje smo i kuda ćemo u glasbi, *Vienac*, 31 (1871) 499.

⁴⁶ Među njima su: Joachim Lelewel (Poljak, 1786-1861), Simonas Daukantas (Litvanac, 1793-1864), František Palacký (Čeh, 1798-1876), Mihály Horváth (Mađar, 1804-1878) i Mihail Kogălniceanu (Rumunj, 1818-1891). Usp. Monika BAÁR: *Historians and nationalism. East-Central Europe in the nineteenth century*, Oxford University Press, New York 2010, 11.

muzikologije kao discipline čak i u europskom kontekstu.⁴⁷ Iako nije imao produbljenju glazbenu naobrazbu i nije uopće bio obrazovan kao povjesničar,⁴⁸ on je unatoč tome pridonio profesionalizaciji muzikologije u Hrvatskoj.

(s engleskog preveo Stanislav Tuksar)

Summary

FRANJO KUHAČ AND MAPPING SOUTH SLAV MUSICAL CULTURE

Franz Xaver Koch alias Franjo Ksaver Kuhač (1834—1911) made a great contribution to Croatian music historiography, ethnomusicology, organology, and ethnochoreology, among other disciplines, in the very wide context of the entirety of Europe. Before settling in Zagreb, he acquired his professional experiences and education in Osijek, Pest, Buda, Vienna, and Weimar. In addition to his unusually extended activities, he followed and tried to keep up with all significant developments in the field of contemporary musicology, from the very definition of this discipline to the latest results of subsequent research on the various musical disciplines. Being one of the main ideologists of Croatian nationalism, Kuhač embodied the nineteenth-century radical national ideology in many respects. Therefore, his legacy — which I will consider through his studies of South Slav musical culture — is rather impressive, ranging from the outline of the *Versuch einer Musikgeschichte der Südslaven* (manuscript, 1875) then his lexicographical work related to the plans for the dictionary of biographies of South Slav musicians, to 1600 transcriptions of South Slav songs (including folk songs, urban songs, instrumental dance music) published as *Južno-slovenske narodne pōpievke* (South Slav national songs, 1878—1881). Franjo Kuhač also contributed to establishing Croatian/South Slav music terminology, as did his collaborator Robert Tollinger, a Czech composer, musician, founder and editor of the music journal *Gudalo* (Velika Kikinda), who lived and worked in Vojvodina in Serbia. In this way, Kuhač provided a wide basis for constructing, defining, and profiling not only the Croatian, but also the national identity of other South Slav people. This paper is mainly based on the archival materials from the archives of the *Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti* (Croatian Academy of Sciences and Arts) and *Hrvatski državni arhiv* (Croatian State Archive).

⁴⁷ Usp. Zdravko BLAŽEKOVIĆ: Franjo Ksaver Kuhač (1834-1911) and the Beginnings...«, 203-234. Usp. također: ISTI: Franjo Ksaver Kuhač: utemeljitelj hrvatske glazbene historiografije, u: Sanja MAJER-BOBETKO — Zdravko BLAŽEKOVIĆ — Gorana DOLINER: *Hrvatska glazbena historiografija u 19. stoljeću*, Hrvatsko muzikološko društvo, Zagreb 2009, 34-101.

⁴⁸ U to doba nije bilo profesionalnih povjesničara glazbe ni u Hrvatskoj ni u Europi. Međutim, zahvaljujući Franji Kuhaču disciplina se profilirala u Hrvatskoj, i to je dovelo do uvođenja povijesti glazbe u nastavni plan škole Hrvatskog glazbenog zavoda u Zagrebu. Usp. S. MAJER-BOBETKO: Uvodne napomene, *Hrvatska glazbena historiografija u 19. stoljeću*, 30-31.

